

Nr 502

Av herr **Helén m. fl.**, *angående rättsskyddet.*

(Lika lydande med motion nr 581 i Andra kammaren)

Rättsskydd

Skyddet för den enskildes rätt är ett grundläggande villkor för en fungerande demokrati. Begreppet rättsskydd omfattar inte bara rättskipnings-systemet utan också den enskildes trygghet i sin bostad och på allmän plats liksom att han kan påräkna en korrekt behandling då han blir föremål för ingripanden från myndigheter eller själv begär att ärenden prövas av myndighet.

Vid en internationell jämförelse framstår det svenska rättsskyddet som välutvecklat. Rättskipningens oväld ifrågasätts av mycket få. JO-institutionen framstår för många länder som ett värdefullt och efterföljansvärt instrument för att stärka den enskildes möjlighet att få sin rätt beaktad inför myndigheterna. Detta hindrar inte att det finns brister i det svenska rättsskyddet, som i strävan att skapa ett mänskligare samhälle framstår som angelägna att avskaffa. Det är också viktigt för en ökad jämlikhet i det svenska samhället att underlätta för dem som har svårare än andra att på ett effektivt sätt bevaka sina rättsliga intressen.

Väntetider vid rättspsykiatrisk undersökning

De långa tider, som för närvarande förflyter mellan det att någon begår ett brott av mindre allvarlig art och att detta brott blir beivrat antingen genom strafföreläggande eller efter rättegång vid domstol, är från flera synpunkter oacceptabla.

För det första tvingas den som har felat att leva under det stora tryck, som det innebär att gå och vänta på att bli inständ inför rätta. Han är under denna tid inte ens säker på om hans förfarande kommer att bli föremål för någon ansvarstalan.

För det andra blir möjligheterna att utreda det begångna brottet på ett tillförlitligt sätt med tiden allt mindre, eftersom de som skall höras om sina iakttagelser riskerar att glömma stora delar av vad de iakttagit och att omedvetet göra tillägg till vad de i verkligheten sett hända. Felaktiga vittnesmål tillkommer i regel inte genom någon illvilja hos den hörde, utan är ofta en ofrivillig konsekvens av människans begränsade minne. Detta har vid

ett flertal tillfällen kunnat konstateras genom vittnespsykologiska undersökningar.

Anledningen till att utredningarna rörande brott av mindre allvarlig karaktär tar så lång tid är att polisens utredningsresurser är underdimensionerade. Detta torde vara en orsak till att i storstadsområdena endast en mindre del av de begångna brotten uppklaras och beivras.

Särskilt allvarliga är de långa väntetiderna vid rättspsykiatriska undersökningar. I lagen föreskrivs att undersökningarna skall utföras med största möjliga skyndsamhet och att utlåtandena skall vara klara inom sex veckor. Under senare år har 60—65 procent av fallen fått vänta mer än sex veckor. Den genomsnittliga väntetiden uppgår till fyra månader. Situationen vid Långholmskliniken är särskilt besvärande. Det är där fråga om fem till sex månaders väntetid. De långa väntetiderna medför många problem i form av oro och misstro hos de berörda samt försvårar behandlingen. 1961 års organisationsplan för de rättspsykiatriska undersökningarna kommer att vara genomförd först i mitten av 1970-talet. Det finns anledning att påskynda genomförandet av planen. Därutöver bör prövas om den nödvändiga tekniska och personella upprustningen kan ytterligare forceras genom provisoriska åtgärder t. ex. genom att för de mindre komplicerade fallen sätta in läkare med en utbildningsinriktning som ligger nära rättspsykiatrin.

Straffsattserna

Bedömningarna av brott av olika slag är inte oföränderliga. De bakomliggande värderingarna undergår en ständig utveckling. Trots att brottsbalken trädde i kraft så sent som 1965 är det uppenbart att den i sina avvägningar mellan brott av olika slag innehåller värderingar som är föråldrade.

Straffet för stöld var tidigare hårdare än straffet för misshandel. En utjämning har nu skett. Stöld som varken är grov eller ringa kan liksom misshandel av motsvarande svårighetsgrad resultera i fängelse upp till två år. Däremot kan för snatteri dömas till böter eller fängelse i högst sex månader, medan ringa misshandel endast straffas med böter.

Man kan emellertid ifrågasätta, om det inte i stället skulle finnas anledning att se betydligt strängare på våldsbrott än på egendomsbrott, eftersom det för den enskilde är i det närmaste omöjligt att helt gardera sig mot att bli utsatt för misshandel i någon form med de allvarliga konsekvenser, som detta kan innebära för hans framtida liv och hälsa. Den som blir utsatt för ett egendomsbrott kan visserligen med fog bli upprörd över att hans tillhörigheter undandrages hans kontroll — i synnerhet då de har ett stort affektionsvärde för honom — men han kan för en tämligen ringa penning försäkra sig mot den ekonomiska förlust som han kan komma att drabbas av.

Tvegifte och olaga giftermål kan leda till fängelse i två år, medan förgripelse mot tjänsteman och ringa våld mot tjänsteman kan resultera i högst sex månader. Beljugande av myndighet kan straffas med fängelse i två år.

Även vissa sedlighetsbrott är förenade med hårda straff: otuktigt beteende ett år, sårande av tukt och sedlighet sex månader.

En översyn av lagstiftningens straffsatser bör komma till stånd. En sådan översyn bör dock inte begränsas till de brott som ingår i brottsbalken utan bör omfatta även de mera centrala delarna av specialstraffrätten av typen trafikbrott och smuglingsbrott. Straffen för sådana brott bör jämföras med bestämmelser i brottsbalken, som avser ett likartat handlande. Det kan exempelvis ifrågasättas om relationerna mellan straffen för vissa trafikbrott, som medfört stora olycksrisker (t. ex. rattfylleri) och tillgreppsbrott är väl avvägda. Att vissa brott varit mer socialt accepterade än andra synes ha påverkat avvägningarna. Även avvägningarna mellan olika slag av tillgreppsbrott, exempelvis förskingring—stöld, synes böra prövas. Översynen bör syfta till förslag ägnade att skapa en strafflagstiftning, som behandlar brott som till sin typ är likartade på ett någorlunda enhetligt sätt samt i avvägningen mellan olika brott överensstämmer med nutida principer.

Ersättning för skada genom brott

En av kriminalpolitikens utgångspunkter bör vara att den som begått brott skall tillrättas under så humana former som möjligt. Denna synpunkt har alltmer också präglat reformsträvandena under senare år. Detta får emellertid inte hindra att staten måste känna ett stort ansvar för de människor som drabbas av ekonomiska förluster såsom en följd av att de blivit utsatta för brott. I synnerhet som en av statens mer viktiga uppgifter är att skydda medborgarna mot brottslig verksamhet. Staten ger inte medborgarna ett tillräckligt rättsskydd så länge det ekonomiska skyddet mot skador som åsamkas genom brott endast består i en ofta helt värdelös rätt till skadestånd från den brottslige.

De skadeståndsanspråk som den drabbade har mot den som begått brottet kan oftast inte ersättas av den dömde, eftersom hans ekonomiska bärkraft icke förslår därtill, även om han själv skulle vilja medverka till att den enskildes rätt icke skall gå förlorad. I den mån han själv kan medverka till att reparera uppkomna skador kan det ofta behövas en längre period av delbetalningar. Den drabbade kan därför inte inom rimlig tid för egen del neutralisera verkningarna av det angrepp som hans egendom blivit utsatt för. Detta problem har tidigare uppmärksammats av andra europeiska stater. I England har man sålunda prövat en ordning som medger att man i viss utsträckning av allmänna medel ersätter de förluster som den enskilde utsättes för i samband med brott. I Sverige är frågan om ersättning för skador genom trafikbrott löst genom trafikförsäkringssystemet.

När frågan om kompensation för skada genom brott behandlades i riksdagen 1968, bl. a. i anledning av motioner från vårt håll, uttalade första lagutskottet att nya former av försäkringar har införts i vårt land — s. k. överfallsförsäkring — som gör det möjligt att för en relativt ringa utgift

skaffa sig ett försäkringsmässigt skydd, som motsvarar vad en statlig garanti skulle kunna erbjuda, samt att det grundskydd som sjukförsäkringen utgör har väsentligt förstärkts genom de reformer som genomförts vad avser karanstidens beräkning, höjning av sjukpenningbeloppen och utbyggnad av sjukpenningskalan. Då frågan behandlades vid 1969 års riksdag vann utredningskravet majoritet i utskottet med lottens hjälp. I den socialdemokratiska reservationen som sedermera vann kamrarnas bifall anfördes skäl liknande dem som utskottet anförde 1968. Detta resonemang synes oss inte övertygande. Man kan inte på detta sätt helt lita till den enskilde medborgarens eget initiativ då det gäller att skaffa sig ett tillräckligt ekonomiskt skydd mot skador av den typ som här diskuteras. Särskilt gäller det stora grupper av låginkomsttagare som kan förväntas vara mindre benägna att öka sina utgifter för försäkringar för att skaffa sig ett fullgott skydd mot skador i anledning av våldsbrott. Vi vill därför åter aktualisera frågan om en utredning av statlig ersättning för personskador i anledning av brott. Alltjämt vill vi förorda ett system där staten förskotterar det utdömda skadeståndet för att sedan om möjligt söka ta ut detta av skadevällaren.

Vi vill emellertid utvidga frågeställningen till att även gälla skador som uppkommer i anledning av annan typ av brottslighet än våldsbrott. Man måste därvid vara medveten om att det kan uppstå risker för att ett ersättningsystem kan komma att missbrukas och föranleda bedrägerier genom att »ersättningsberättigade» personer manipulerar tillsammans med mindre nogräknade personer för att skaffa sig ekonomisk vinning i sådana fall då det inte kan anses berättigat att personen i fråga med hänsyn till sitt handlande erhåller ersättning från staten. Man måste även vara uppmärksam så att inte garantisystemet medför att allmänheten blir mindre benägen att skaffa sig försäkringsskydd mot egendomsskador. Den senare risken synes oss emellertid vara tämligen ringa, eftersom det stora flertalet hemförsäkringar, vilka främst kommer i fråga för den vanlige medborgaren, innehåller flera obligatoriska delmoment, varav stödförsäkring är ett.

Även om det stora flertalet människor har en hemförsäkring med överfallsskydd, så måste det likväl vara angeläget att den enskilde som råkar sakna sådan försäkring inte skall behöva ekonomiskt drabbas av olika former av brott. Det kan med visst fog hävdas att man bör kunna förutsätta att den enskilde har ett någorlunda utbyggt försäkringsskydd mot rena stölder i hemmet och förvärvslivet, men vid vissa typer av brott kan han inte erhålla ett sådant skydd för sin ekonomiska integritet. Det gäller främst bedrägerier, utpressning, försäkringsringar och andra typer av brott av intellektuell natur, där den drabbade ofta saknar möjligheter att själv avvärja den handling som den brottslige förövar mot honom. En utredning om ersättningsmöjlighet bör även omfatta sådana brott.

Ökad möjlighet till fri rättegång

Rättegångskostnaderna har mycket länge utgjort ett stort problem, såväl i tvistemål som i brottmål. Detta uppmärksammades redan i slutet på 1800-talet, men någon slutgiltig och helt acceptabel lösning har denna fråga ännu inte fått. Ett förhållande som därvid måste tillmätas stor betydelse är emellertid att försäkringsbolagen numera erbjuder en s. k. rättsskyddsförsäkring. En sådan ingår i regel i varje sakförsäkring. Sin största betydelse har rättsskyddsförsäkringarna i samband med hemförsäkringar.

Landstingskommuner och vissa primärkommuner har upprättat rätts-hjälpsanstalter för dem av den egna kommunens invånare som befinner sig i ett sådant försörjningsläge, att en process med åtföljande rättegångskostnader skulle innebära en avsevärd påfrestning på deras ekonomi. Vid sidan av denna rådgivande och eventuellt processförande verksamhet har staten sedermera genom lagstiftning om fri rättegång åtagit sig att för de sämst lottade medborgarna svara, åtminstone temporärt, för de kostnader som de kan åsamkas om de inlåter sig i en rättegång. Den fria rättegången förutsätter emellertid en mer ingående och mer restriktiv behovsprövning än vad som är fallet vid motsvarande bedömning vid den kommunala rättshjälpsanstalten.

Kungl. Maj:t har vid flera tillfällen uppmärksammats på de allvarliga konsekvenserna av de höga rättegångskostnaderna och har därför tillkallat sakkunniga vid olika tillfällen. Således tillsattes en kommitté som avgav ett förslag till ny lagstiftning på området 1958. Efter remissbehandling av detta förslag gjordes med anledning härav en överarbetning, som presenterades 1965. Strax därefter började försäkringsbolagen i större utsträckning meddela de ovan nämnda rättsskyddsförsäkringarna. Detta ansågs då föranleda att man vid utformningen av ett nytt system för den statliga rättegångshjälpen beaktade vad som skett på försäkringsområdet. Enligt uppgift pågår nu en sådan överarbetning inom departementet.

De förhållanden som är rådande medför att det är mycket svårt för den enskilde att utan bistånd från samhälle eller försäkringsbolag inlåta sig i en process. Särskilt på civilrättens område är det svårt för den enskilde att få sin rätt prövad om han inte antingen står på en solid ekonomisk grund eller befinner sig i en sådan ekonomisk situation, att en process och dess kostnader skulle lämna vederbörande i en materiell misär. Mellangruppen, det stora flertalet inkomsttagare, kan ofta inte under nuvarande omständigheter riskera att ådra sig de kostnader som är eller kan vara förbundna med en rättegång framför allt inte om motparten är ett större bolag, stat eller kommun, men inte heller om motparten själv har förmånen av fri rättegång. Vi finner att detta är ett oacceptabelt förhållande och önskar att de samhälleliga organen måtte påta sig ett större ekonomiskt ansvar för att alla som har ett berättigat anspråk på att få sin talan prövad av domstol

skall tillförsäkras ekonomiska möjligheter till detta. Dessa missförhållanden har tidigare påtalats från folkpartihåll, men några förbättringar har inte skett.

I statsverkspropositionen aviserar departementschefen kommande förslag i fråga om rättshjälpen m. m. Hur långtgående dessa förslag kommer att bli kan självfallet inte nu bedömas. Det är angeläget att de missförhållanden som här har berörts och som har diskuterats under så lång tid verkligen blir föremål för åtgärder. Departementschefen aktualiserar nya och svårlösta problem, t. ex. inrättande av statliga rättshjälpsanstalter och förhandsprövning av rättsfrågor. Det kan befaras att utredningen om dessa problem ytterligare kommer att uppskjuta den angelägna reformen. Vi yrkar därför att i avvaktan på en mer omfattande reform de nu föreliggande utredningsförslagen om delvis kostnadsfri rättshjälp för personer i de ekonomiska mellanskikten lägges till grund för lagstiftning på området.

Ersättning till frikända i brottmål

Även i fråga om brottmål råder otillfredsställande förhållanden. De begränsade möjligheterna att få kostnaderna för sitt försvar ersatta ens i fall av frikännande dom gör att många människor inte har råd att anlita sakkunnigt biträde, när de råkar ut för ett åtal som de anser sig ha anledning att bestrida. Så t. ex. är det ganska vanligt att en åtalad i trafikmål — i vilka rätten vanligen vägrar att förordna offentlig försvarare — måste avstå från att vända sig till advokat, eftersom kostnaderna härför ofta kan beräknas överstiga de böter som utdöms vid fällande dom. Endast förmögna personer anlitar därför advokat i sådana lägen. Om man därtill lägger att åtal i sådana mål då och då väckes enbart därför att åklagaren önskar ett prejudikat, inses lätt det orimliga i situationen. Den som blir frikänd bör alltid få sina kostnader ersatta av det allmänna.

Anställds rätt till skadestånd

Skadestandsfrågornas reglering har under lång tid varit under utredning. Beklagligtvis har frågorna inte nått längre än till utredningskvarnen. Några åtgärder har icke vidtagits från regeringens sida för att få en efter vår tid anpassad lagstiftning då det gäller skadestånd till anställd som skadas i arbetet.

Det lagförslag om skadestandsansvar, som väntas föreläggas 1970 års höstriksdag, stadgar principalansvar för fel och försummelse begånget av anställd.

Den som skadas i arbetet erhåller — oberoende av om skadeståndsskyldighet föreligger — med stöd av yrkesskadelagen viss grundersättning. För att erhålla skadestånd härutöver fordras emellertid i regel att den skadade kan styrka att fel eller försummelse ligger arbetsgivaren eller förman till last. Detta är i vissa fall orimligt. En anställd som fullgör sina åligganden

i tjänsten och därvid drabbas av skador bör hållas skadeslös, även om det inte kan fastställas något vållande. Det synes därför rimligt att skadestånd för personskada utgår utan att den anställde behöver förebbringa bevisning om fel eller försummelse hos arbetsgivaren. Skadeståndet kan konstrueras efter skilda linjer, t. ex. såsom strikt skadeståndsansvar.

Med hänvisning till vad ovan anförts hemställas,

att riksdagen hos Kungl. Maj:t begär

1. att den rättspsykiatriska undersökningsorganisationens genomförande påskyndas samt därutöver andra åtgärder snarast prövas för att förkorta de långa väntetiderna,

2. en översyn av straffsatserna i brottsbalken och centrala specialstraffrättsliga författningar,

3 a. förslag till 1971 års riksdag angående statlig ersättning vid personskador uppkomna genom våldsbrott begångna av andra,

b. att utredning sker beträffande möjligheterna att införa ett system för ersättning vid skador av annan typ uppkomna genom brott begångna av andra,

4. förslag till lagstiftning om ökad möjlighet till fri rättegång i tvistemål med syfte att tillförsäkra medborgarna ekonomisk möjlighet att tillvarata sin rätt vid domstol,

5. förslag till lagstiftning som innebär att den som blir frikänd i brottmål alltid får sina kostnader ersatta av det allmänna, samt

6. att de synpunkter som ovan anförts angående rätt till skadestånd för personskada som drabbar anställd i arbetet beaktas vid utarbetandet av kommande förslag till lag om skadestånd.

Stockholm den 28 januari 1970

Gunnar Helén (fp) Ruth Hamrin-Thorell (fp) Stig Stefanson (fp)

Eric Peterson (fp)

Olle Dahlén (fp)
